

ФІНАНСОВІ РИЗИКИ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Усі суб'єкти господарювання провадять свою діяльність в умовах невизначеності, яка породжує різноманітні ризики. Для кожного окремо взятого підприємства ризики можуть відрізнятися в залежності від його галузевої приналежності, організаційно-правової форми, структури капіталу, кількості конкурентів, регуляторного середовища в сфері його діяльності тощо. Російсько-українська війна спричинила ще більше посилення рівня невизначеності та нестабільності, а отже, існуючих ризиків, що негативно відобразилося на діяльності підприємств, загострило економічну ситуацію в країні загалом та знизило її інвестиційну привабливість. Підприємства зіштовхнулися зі зниженням платоспроможного попиту, порушенням логістичних ланцюгів поставок, загрозами, пов'язаними з втратою майна та відтоку робочої сили внаслідок воєнних дій, зростанням цін на сировину і матеріали та рядом інших проблем.

Фінансові ризики є важливою групою ризиків, яка має безпосередній вплив на результати діяльності підприємства, рівень його платоспроможності, кредитоспроможності, рентабельності, економічної безпеки загалом. Для фінансових ризиків характерний високий рівень невизначеності, оскільки фінансові ризики реалізуються через людську діяльність та не мають природних стабілізаторів ризику [6]. Особливістю фінансових ризиків є також те, що внаслідок проведення операцій у фінансово-кредитній чи біржовій сфері, є ймовірність отримання не лише втрат, але й доходу. Тобто, поняттю «фінансовий ризик» притаманний певний «дуалізм», результат якого буде залежати від прийнятого рішення та зовнішніх обставин.

Фактори, якими зумовлені фінансові ризики, поділяються на зовнішні (рівень інфляції, стабільність валюти, доступність до кредитного фінансування, волатильність процентних ставок та цін, політична ситуація в країні тощо) та внутрішні (структура капіталу підприємства, рівень ефективності використання його активів, управління витратами тощо). В умовах війни вплив цих факторів став ще більш вагомим та вираженим. Розглянемо детальніше фінансові ризики, з якими зіштовхнулися вітчизняні підприємства в умовах війни:

Валютний та інфляційний ризики. Валютний ризик передбачає відхилення очікуваного доходу в більшу чи меншу сторону внаслідок зміни валютних курсів. Такий вплив на прибуток до оподаткування підприємства висвітлюють у Формі № 5 «Примітки до річної фінансової звітності». Валютний ризик більш релевантний для підприємств, які займаються зовнішньо-економічною діяльністю, тобто мають закордонних постачальників, закуповують обладнання за кордоном, експортують свою продукцію за кордон, мають закордонні дочірні компанії тощо. Очевидним є те, що війна не могла не вплинути на стабільність валют. І тут варто зазначити, що завдяки успішній монетарній політиці держави негативні наслідки вдається стабілізувати. Зокрема, з жовтня 2023 р. було впроваджено керовану гнучкість обмінного курсу за операціями на безготівковому міжбанківському валютному ринку замість режиму плаваючого курсоутворення, що мало місце у довоєнний період [5]. Це є важливим впровадженням, адже НБУ компенсуватиме структурний дефіцит іноземної валюти на ринку та згладжуватиме курсові зміни. Однією з передумов відмови від фіксованого обмінного курсу стало саме стійке зниження інфляції. За даними НБУ, річний рівень інфляції знизився з 26,6 % у грудні 2022 року до 4,3 % у лютому 2024 року [2]. Подібне зниження є, навіть, швидшим, ніж очікував НБУ.

Податковий ризик передбачає ймовірність змін у податковому законодавстві країни, шляхом зміни ставок, періодичності та порядку сплати, зміни в умовах пільгового оподаткування тощо. Після початку повномасштабного вторгнення державою була введена низка змін у податковому законодавстві, спрямованих на підтримку суб'єктів підприємницької діяльності. Зокрема, до таких змін можна віднести: тимчасове запровадження ряду послаблень для фізичних осіб-підприємців (ФОП); звільнення від сплати земельного та екологічного податку для підприємств, розташованих на територіях, де ведуться бойові дії; тимчасове скасування штрафу за невчасну подачу податкової звітності тощо. Хоча, варто відзначити, що більшість послаблень вже скасована, що, в свою чергу, посилює податковий ризик для суб'єктів господарювання, створюючи додаткові незручності. В контексті податкових ризиків доречно згадати ситуацію масового блокування реєстрації податкових накладних в Єдиному реєстрі податкових накладних (ЄРПН) після 24 лютого 2022 року. Для

підприємств-платників податку це стало справжньою проблемою в рамках здійснення господарської діяльності та призвело до низки незручностей та фінансових втрат. Основна проблема крилася в тому, що підприємства не могли отримати повну оплату за свою продукцію, так як часто повна вартість сплачується після реєстрації податкової накладної згідно договору. До того ж, контрагенти не могли зменшити розмір податкового зобов'язання на розмір податкового кредиту по заблокованих податкових накладних [3]. Звичайно, підприємства мали змогу оскаржити рішення ДПС щодо блокування податкових накладних та часто вигравали судові справи, проте це займало час та потребувало додаткових витрат.

Процентний ризик зумовлений ймовірністю зміни процентних ставок за зобов'язаннями підприємств чи за борговими фінансовими інструментами (наприклад, якщо підприємство має у своєму портфелі векселі чи облигації, хоча така практика слабо розвинена в Україні). Такі зміни, безумовно, впливають на витрати підприємства на обслуговування боргу або на розмір доходів від інвестицій. Особливо процентний ризик стосується підприємств, які мають кредити за плаваючими ставками. Варто зазначити, що НБУ наразі відновлює цикл пом'якшення процентної політики. Так, з 15 березня 2024 року облікова ставка була знижена з 15 % до 14,5 %, що сприятиме відновленню економіки без загроз для макрофінансової стійкості. Крім того, НБУ зменшує ставку за кредитами рефінансування на 1,5 в. п. (відсоткових пункти) – до 19,5 %. Ставка за депозитними сертифікатами овернайт і надалі відповідатиме рівню облікової ставки [4].

Ризик неплатоспроможності та зниження фінансової стійкості. В умовах війни збільшується можливість того, що підприємство не зможе виконати свої фінансові зобов'язання перед кредиторами або постачальниками, що може призвести до банкрутства або серйозних фінансових наслідків. Проблема нестачі фінансових ресурсів в умовах воєнного стану загострилась для багатьох підприємств. Передумовами цього стали, зокрема, зміни у вартості сировини, відносинах з постачальниками, попиті на продукцію. Але є і такі випадки, коли деякі суб'єкти господарювання навпаки за рахунок проблем конкурентів, змогли підвищити свою фінансову стійкість та ліквідність саме у період війни, що ще раз підтверджує «дуалізм» фінансових ризиків.

Інвестиційний ризик передбачає ймовірність недоотримання доходів від інвестицій у діяльність підприємств, які, зокрема, функціонують у зонах конфлікту, перебувають на тимчасово окупованих територіях. В глобальному контексті проблема інвестиційної привабливості України з повномасштабним вторгненням суттєво погіршилась (особливо на початку повномасштабного вторгнення), що, власне, і не є дивним. Відповідно, інвестиційні можливості вітчизняних підприємств також знизились.

Кредитний ризик корелює із проблемою платоспроможності підприємств, що посилилась внаслідок війни. Тому підприємства зіштовхуються з невиконанням фінансових зобов'язань своїх дебіторів, або ж, навпаки, страждають через надмірну кредиторську заборгованість.

Ризик втрати контролю над активами. У довоєнний час у підприємницькому середовищі досить частими були випадки нехтування потребою забезпечення наявності первинних документів на активи та уникнення складної процедури реєстрації торговельної марки [1]. Проте зараз володіння документально оформленими правами на активи є вкрай важливим. Наприклад, фіксація вибуття активів (в т. ч. внаслідок ракетних атак, через дислокацію на окупованій території, передачу активів на потреби ЗСУ з подальшим їх знищенням під час військових дій, мародерство тощо) шляхом оформлення відповідних документів стане підставою для майбутнього відшкодування їх вартості.

Таким чином, вітчизняним підприємствам важливо розуміти природу фінансових ризиків та їх впливу на бізнес-процеси для того, щоб забезпечити стабільність та ефективність свого функціонування та мати змогу мінімізувати ризики у складних воєнних умовах.

Список використаних джерел

1. Лошенко О. В., Мурована Т. О. Ризики ведення бізнесу в умовах воєнного стану та шляхи їх подолання. *Ефективна економіка*. 2023. № 2. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.2.44> (дата звернення: 03.04.2024)
2. Коментар Національного банку щодо рівня інфляції в лютому 2024 року / Національний банк України. Дата публікації: 14.03.2024. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-schodo-rivnya-inflyatsiyi-v-lyutomu-2024-roku> (дата звернення: 03.04.2024)
3. Макалюк І. В., Кашпуренко Т. О., Баранніков М. О. Становище підприємств аграрного сектору України в умовах війни: фінансово-інвестиційні аспекти. *Економіка та суспільство*. 2023. № 49. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-7> (дата звернення: 03.04.2024)
4. Національний банк України низив облікову ставку до 14,5 % / Національний банк України. Дата публікації: 14.03.2024. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-ukrayini-zniziv-oblikovu-stavku-do-145> (дата звернення: 03.04.2024)
5. Огляд інструментів фінансової стійкості в умовах воєнного стану в Україні (вересень – жовтень 2023 року) / Національний інститут стратегічних досліджень. Дата публікації: 30.10.2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-finansovoyi-stiykosti-v-umovakh-voyennoho-stanu-v-0> (дата звернення: 03.04.2024)
6. Томашук І. В., Томашук І. О. Управління фінансовими ризиками підприємства як складова забезпечення сталого функціонування суб'єкта економіки. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск 39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-64> (дата звернення: 03.04.2023)